

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Το βιβλίο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (Aristotelis Valaoritis) δημοσιεύτηκε ως ένας τόμος της σειράς TWAYNE'S WORLD AUTHORS SERIES, που κυκλοφόρησε στις δεκαετίες του 1960, 1970 και 1980 στις Ηνωμένες Πολιτείες και συμπεριέλαβε πολλούς—αν όχι όλους—τους πλέον σημαντικούς συγγραφείς του κόσμου. Την εκδοτική εποπτεία της ελληνικής σειράς ανέλαβε κατ'αρχάς η Μαίρη Τζιάνου (Mary Gianos), και μετά τον θάνατό της ο Τζων Άντον (John P. Anton), ο οποίος και εξέδωσε το δικό μου βιβλίο.

Από όσο γνωρίζω, η ελληνική σειρά (GREECE) περιορίστηκε σε τέσσερις μόνο τόμους: τον Ηλία Βενέζη (1968), γραμμένο από τους Αλέξανδρο και Ελένη Καρανίκα του Πανεπιστημίου του Ιλλινόις στο Σικάγο, τον Κωστή Παλαμά (1972) από τον Θανάση Μασκαλέρη από το Πολιτειακό Πανεπιστήμιο του Σαν Φρανσίσκο, τον Διονύσιο Σολωμό (1972) από τον Βύρωνα Μ. Ραϊζή, ο οποίος τότε δίδασκε στο Νότιο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις, Καρμποντέιλ. Ο δικός μου Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, ο τέταρτος και τελευταίος τόμος της σειράς, άρχισε όταν ήμουν ακόμα στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις στο Σικάγο, και τέλειωσε το 1976, οπότε και εκδόθηκε. Η σειρά TWAYNE, που συμπεριέλαβε τελικά και τον κινηματογράφο, είχε ορισμένη τυπολογία, επιβάλλοντας μια σχετική ομοιομορφία γιατί κατά κύριο λόγο είχε σκοπό να διαδώσει παγκοσμίως τους πιο σημαντικούς σύγχρονους λογοτέχνες κάθε χώρας. Συνεπώς, κάθε συγγραφέας της σειράς ήταν υποχρωμένος να ακολουθήσει την τυπολογία αυτή, συμπεριλαμβάνοντας τον βίο και την εποχή

που έζησε ο εκάστοτε λογοτέχνης, μια συνοπτική περιγραφή των έργων του και τις πιο ουσιώδεις κριτικές. Ο χώρος ήταν περιορισμένος σε 200 περίπου σελίδες, οπότε ογκώδεις τόμοι με εκτεταμένες αναλύσεις και πολύπλευρη βιβλιογραφία και κριτικά σχόλια ήταν αδύνατοι.

Η τυπολογία αυτή με βοήθησε σχετικά, γιατί περιορίστηκα στα ουσιώδη και επίσης ωφελήθηκα από τους τόμους που προηγήθηκαν. Ενώ απευθύνθηκα, υποχρεωτικά, στο αγγλόφωνο κοινό, ο ιδιαίτερος στόχος μου ήταν να διαδώσω τον Βαλαωρίτη στο ελληνοαμερικανικό αναγνωστικό κοινό, σε μια περίοδο μάλιστα που η μεταναστευτική κίνηση είχε φτάσει στο απόγειό της, και οι δεύτερες και τρίτες γενιές Ελλήνων της Αμερικής είχαν πολυάριθμους απογόνους, που έγιναν φοιτητές των νεοελληνικών γραμμάτων. Τα έργα του Καζαντζάκη, που διαβάζονταν τότε πολύ ως κείμενα στα διάφορα πανεπιστήμια, καθώς και τα Νόμπελ που διαδοχικά πήραν ο Σεφέρης και ο Ελύτης, έδωσαν γερή ώθηση στη μελέτη των νεοελληνικών γραμμάτων, και οι συλλογές Νεοελλήνων ποιητών, Καβάφη, Σικελιανού, Σεφέρη, Ελύτη και Ρίτσου, είχαν κάνει τα ποιήματά τους πασίγνωστα. Για τους παλαιότερους ποιητές δεν γινόταν καμιά μνεία. Έτσι, τα βιβλία της σειράς TWAYNE είχαν κάποια απήχηση και συμπλήρωσαν εν μέρει αυτό το κενό. Επίσης όλα γράφτηκαν από Έλληνες, είτε γεννημένους στην Ελλάδα ή από Έλληνες γονείς. Η πορεία που διέγραψε ο Βαλαωρίτης ήταν για μένα αρκετά ικανοποιητική, αφού το βιβλίο χρησιμοποιήθηκε ως αναγνωστικό υλικό νεοελληνικών σπουδών στο δίγλωσσο Πρόγραμμα του Πολιτειακού Πανεπιστημίου της Φλόριδας, υπό τον καθηγητή Βύρωνα Μασσιάλα. Εκεί εκπαιδεύονταν υποψήφιοι δάσκαλοι ελληνοαμερικανικών σχολείων. Επίσης διδάχτηκε και στο Πανεπιστήμιο Ιλλινόις, στο Πρόγραμμα Νεοελληνικών Σπουδών, υπό τον καθηγητή Φώτιο Λίτσα. Κριτικές του βιβλίου δημοσιεύτηκαν στην Αμερική και στην Αθήνα, και πολυάριθμοι φίλοι και συνάδελφοι μου έστειλαν επαινετικές κριτικές και γράμματα· μάλιστα, ένα απ' αυτά είχε ως αποστολέα τον Νάνο Βαλαωρίτη.

Προσπάθειες να μεταφραστεί το βιβλίο στα ελληνικά έγιναν κατά καιρούς, αλλά οι περιστάσεις δεν το είχαν επιτρέψει ως τώρα. Σήμερα, κάτω από τη δυναμική επίβλεψη της Δρος Βιβής Κοσιδά-Βρεττού,

το βιβλίο έχει μεταφραστεί ικανοποιητικότερα από τη μεταφράστρια Μαρίνα Τουλγαρίδου, και εκδίδεται από τις εκδόσεις Fagotto books, στην Αθήνα. Εκτός από μερικούς εκσυγχρονισμούς που επιβάλλει το χρονικό διάστημα από την αρχική έκδοση του βιβλίου, στην ουσία παραμένει το ίδιο που βγήκε αρχικά. Θεωρείται πως τα βασικά στοιχεία που δόθηκαν τότε στο αναγνωστικό κοινό δεν έχουν αλλάξει πολύ και ότι ο αντιπροσωπευτικός Βαλαωρίτης αποτυπώνεται εδώ. Πολλά έχουν γραφτεί που δεν τα έβαλα μέσα τότε, και λιγότερα έχουν γραφτεί από τότε, που ουσιαστικά δεν αλλάζουν τις κριτικές απόψεις μου για τον ποιητή. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε πως ουσιαστικά ο Βαλαωρίτης όχι μόνο άντεξε στον χρόνο, αλλά ίσως να είναι και πιο επίκαιρος σήμερα με τις δοκιμασίες που περνάει η Ελλάδα. Ήταν ο πατριώτης ποιητής που κατάφερε με τον επικό κύκλο των ποιημάτων του να εκφράσει πλήρως την ελληνική αναγέννηση μετά το '21, η οποία παρ' όλες τις δυσκολίες θα συνεχισθεί και θα ολοκληρωθεί. Ήταν ιστορικός ποιητής εφόσον είχε ως αφετηρία του τον αγώνα της νέας Ελλάδας όχι μόνο για να βγει απ' τη σκλαβιά αλλά να γίνει ένα ενιαίο έθνος, που θα μπορούσε να ξεπερνάει τις δυσκολίες του ανά πάσα στιγμή. Για μένα ο Βαλαωρίτης εξακολουθεί να εκφράζει τον ύψιστο πατριωτισμό, αφού τα ποιήματά του έγιναν βίωμα όλων των Ελλήνων. Βλέπω όμως τον Βαλαωρίτη αντικειμενικά, ούτε γίνεται να μην συμπεριλάβει κανείς αρνητικές κριτικές, οι οποίες δικαιούνται τόσο χώρο όσο και οι έπαινοι.

Ο Βαλαωρίτης είναι σύνθετος ποιητής, όπως, ελπίζω, γίνεται φανερό στο βιβλίο. Η αφετηρία του είναι η αρματολική παράδοση που εκπροσωπεί η γενιά του, αλλά τον δρόμο που ακολούθησε στα νιάτα του, αργότερα τον πλάτυνε και τον βάθυνε. Από τους Ιταλούς ποιητές, ειδικά από τον Δάντη, πήρε τα αισθήματα φρίκης που τόσο γίνονται αισθητά και δίνουν ιδιαίτερη χροιά στη φαντασία του. Από τους Γάλλους, ιδίως από τον Ουγκώ, πήρε τις αντιθέσεις και υπερβολές που χαρακτηρίζουν τον ρομαντισμό της εποχής του. Και από τους Γερμανούς υπερβατιστές, ιδίως τον Σίλλερ και τον Σλέγκελ, τους οποίους μελέτησε επίμονα για πολλούς μήνες, πήρε το βάθος της ποίησής του, όσο κι αν μερικοί τη θεώρησαν αβαθή και επιδερμική. Μάλιστα, η σχέση

του με τους Γερμανούς υπερβατιστές δεν έχει μελετηθεί επαρκώς από τους κριτικούς μας. Οι υπερβατιστές πίστευαν πως το σύμπαν είναι ζων οργανισμός, όπως είναι και η φύση, που έχει πλάσει τον άνθρωπο. Συνεπώς ο άνθρωπος σχετίζεται με τη φύση οργανικά, είναι δηλαδή μέλος της, αλλά την «υπερβαίνει» λόγω του ότι ο εσωτερικός κόσμος του, το πνεύμα, κατακτά και αποδυναμώνει τη φύση. Τα δόγματα αυτά πέρασαν στους Άγγλους και πιο πολύ στους Αμερικανούς ποιητές, καταλήγοντας στον βάρδο Ουϊτμαν, με τον οποίο ο Παλαμάς παραλληλίζει τον Βαλαωρίτη. Γενικά η ρομαντική υπερβολή του ήρωα και η ηρωολατρεία, που συνδυάζει πολλά απ' αυτά τα στοιχεία, κυριάρχησε στον δέκατο ένατο αιώνα, καταλήγοντας στον υπεράνθρωπο (*Übermensch*) του νιτσεϊσμού.

Αναρωτιόμαστε λοιπόν αν και οι αρματολοί του Βαλαωρίτη: Κατσαντώνης, Διάκος, Αστροπάγιαννος, Φωτεινός, και άλλοι, δεν έχουν σχέση με την υπερβατική/ρομαντική τάση στην υπερβολή. Όταν ο Βαλαωρίτης απαντούσε στον Βερναρδάκη, χρησιμοποίησε τη λέξη «τερατολογία», την οποία ο τελευταίος βρήκε να είναι ψεγάδι στην ποίηση του Βαλαωρίτη. Η απάντηση ήταν πως ο ελληνικός λαός έχει φυσική τάση να υπερβάλλει όταν η φαντασία του δημιουργεί ήρωες. Οι αρματολοί ήρωες, γενναίοι πολεμιστές, στη φαντασία πλάθονται ως υπεράνθρωποι, όχι μόνο στην ελληνική αλλά γενικά στη ρομαντική ποίηση. Η ποίηση και πρόζα του ρομαντισμού είναι γεμάτη από τέτοιους—Σκοτ, Βύρωνας, Ουγκώ, Δουμάς, Μπαλζάκ και άλλοι. Οι ήρωες όμως του Βαλαωρίτη δεν χάνουν ποτέ την ανθρώπινη διάστασή τους. Εκεί έγκειται το βάθος του Βαλαωρίτη. Όταν πελεκούν τα κόκκαλα του Κατσαντώνη, εκείνος γλυκοτραγουδάει· ο Διάκος προσεύχεται ενώ καίγονται οι σάρκες του· και ο Φωτεινός στωϊκά σχεδιάζει εκδίκηση όταν οι μπράβοι του Γρατσιάνου τού σπάνε το χέρι. Και ο συμβολισμός, που πήρε πολλές αποχρώσεις μέχρι να φτάσει στον μοντερνισμό του εικοστού αιώνα, είχε τις ρίζες του στους υπερβατιστές. Είναι μάλιστα αλληλένδετος με την πλαστικότητα του μύθου. Όταν ο Διάκος πέθαινε, «ένα φτερωτό, χρυσό δακτυλιδάκι ... ανέβαινε στον ουρανό». Γιατί ο Διάκος ενσωματώνει την Ελλάδα, που είναι αθάνατη. Έτσι και ο ανδριά-

ντας του Βαλαωρίτη είναι σύμβολο, σαν ένας στύλος που στηρίζει τους Έλληνες, οι οποίοι παντοτινά μπορούν να του λένε: «Πώς μας θωρείς ακίνητος; Πού τρέχει ο λογισμός σου;» Αυτός ακριβώς ο ανδριάντας αποτελεί το βάθρο του πολυσύνθετου Βαλαωρίτη.

Άγιος Αυγουστίνος, Φλόριδα,
22 Ιανουαρίου, 2011
Κωνσταντίνος Σάντας